

Братислав Иванов

ДУХЪТ НА БУШИДО

София, 2024

На корицата: илюстрация на гравюрата „Хонноджи“
на Йосай Нобукадзу (1872–1944)

© Издателство „Изток-Запад“, 2024

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Братислав Иванов, автор, 2024

ISBN 978-619-01-1490-1

БРАТИСЛАВ ИВАНОВ

ДУХЪТ НА БУШИДО

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	9
ГЕОГРАФИЯ И КЛИМАТ	11
Архипелагът	11
Климат.....	13
Климат и етнопсихология.....	13
МИТОЛОГИЯ И ИСТОРИЯ	15
Исторически периоди	17
Традиционна периодизация.....	17
Нова периодизация.....	17
Обобщена периодизация	18
САМУРАИТЕ	19
Воинските родове през Хейан.....	19
Императори и регенти	20
Воинските родове.....	22
Първият самурай	23
Бунтът на Тайра Тадацуне.....	24
Ранната деветгодишна война.....	25
Късната тригодишна война.....	25
Размириците Хоген	26
Размириците Хейджи	26
Войната между Тайра и Минамото.....	27
Жени самураи.....	28
Оръжие.....	32
Първият шогунат	35
Начални стъпки.....	36
Структурите на Бакуфу	37
Куге и буке.....	37
Регентството Ходжо	38

Радзмириците Джокю	39
Институционално укрепване.....	40
Оръжие.....	40
Монголските нашествия.....	46
Краят на първия шогунат.....	49
Вторият шогунат.....	50
Новото управление Кенму.....	51
Дворцов разкол.....	52
Структурата на Бакуфу.....	53
Размириците Онин.....	56
Сенгоку джидай.....	57
Оръжие.....	58
Обединителите.....	66
Нобунага и краят на Муромачи.....	66
Хидейоши.....	68
Иеясу.....	70
Третият шогунат.....	70
Структурата на властта.....	70
Самураите през Третия шогунат.....	73
Затварянето на страната.....	78
Натискът от Европа.....	80
Самураите срещу чужденците.....	82
Реставрацията.....	85
Войната Бошин.....	85
Социалният статус на самураите.....	88
Национална държава и идентичност.....	89
Митологичният свят на японците.....	91
За легитимността на Бакуфу.....	92
САМУРАЙСКАТА КУЛТУРА.....	93
Самурайският епос.....	93
Самураите и дзен изкуството.....	99
Периодизация на дзен изкуството.....	100
Театър Но.....	101
Архитектура.....	102
Пътят на чая.....	105
Дзен градините.....	107
Самурайската култура след самураите.....	111

Бушидо	113
Основни извори	113
Бойните изкуства	115
Класически бойни изкуства.....	115
Нови бойни изкуства.....	119
Бойните изкуства като Път.....	121
Божествената закрила	127
Усморяването на Страната по „Коджики“	127
Усморяването на Страната по „Нихоншоки“	129
Дзен и бойните изкуства.....	132
Митът за дзен.....	132
Дзен отвъд митовете.....	134
Религиозно-етичният синкретизъм	142
Шинтоистката етика.....	142
Будистката етика.....	145
Конфуцианската етика	148
Неоконфуцианството.....	153
Даоизъм.....	155
Самурайската етика	157
Дълг.....	157
Чест.....	158
Ритуал	159
Човеколюбие.....	160
Дилема на добродетелите	160
Трагичният герой.....	165
Ямаготакеру	165
Войната на Онода Хиро.....	169
ХРОНОЛОГИЯ	171
БИБЛИОГРАФИЯ.....	175

ПРЕДГОВОР

Самурай е дума, обвеяна с романтичен ореол, която пленява въображение-то далеч извън границите на Япония. Тази книга е разказ за самураите и за Бушидо – неписания кодекс на легендарните воители на честта.

Самураите излизат на историческата сцена в периода Хейан (794–1185) и след като се включват успешно в борбата за политическата власт, управляват чрез военни правителства – шогунати (幕府 bakufu) – от 1185 до 1868 г.

От етимологична гледна точка думата „самурай“ (侍 samurai) е променена звукова форма на отглаголното съществително saburai, образувано от глагола saburau със значение „служи“. Така се наричали служителите с пети и шести придворен ранг, изпълняващи охранителни функции при регентите, принцовете и при някои други представители на висшата придворна аристокрация.

Другото название на самураите е буши (武士 bushi) – воители, представители на военната аристокрация. Това название просъществува от края на Хейан до края на периода Едо (1600–1868).

Терминът „бушидо“ (武士道 bushidō) се утвърждава в периода Едо. Образуван е чрез прибавяне към bushi на думата dō (道). Тази дума е японизирано произношение на китайската дума dào с широк спектър от значения, сред които са „път“ и „доктрина“. Тя е и собствено китайско название на даоизма. При транскрипция дължината на o в dō обикновено не се отразява.

Пак в периода Едо майстори на бойните изкуства и мислители като Миямото Мусаши (1584–1645), Дайдоджи Юдзан (1639–1730) и Ямамото Цунетомо (1659–1719) разработват доктриналните основи на Бушидо.

Тъй като бойните изкуства са изначално сакрализирани, в тези основи лесно може да се разпознае традиционният за Япония религиозен синкретизъм между шинто (神道 shintō), будизма и конфуцианството.

Запитан за характера на японската религия, известният японски просветител Ниномия Сонтоку/Кинджиро (1787–1856) я представя образно като таблетка, съдържаща една втора шинтоизъм и по една четвърт будизъм

и конфуцианство. Да се отдели едното от другото е все едно да се опиташ да отчупиш от таблетката част, съдържаща само една от съставките.

За западния човек, възпитан в духа на монотеизма, това изглежда странно и той се опитва да пренесе нещата на позната територия. Така се ражда митът за дзен като религия на самураите, популяризиран в началото на ХХ в. от отделни японски учени (Nukariya, 1913).

В наши дни преобладава гледната точка, че в Бушидо отношението към дълга и честта е заето от конфуцианството; презрението към смъртта се формира под влияние на дзенбудизма, а патриотизмът – под влияние на шинто.

В периода Едо е формулирана идеята за хармоничното единство между Пътя на четката (книжовността) и Пътя на война – 文武一道 (bunbuichidō). Ако към тях добавим и Пътя на честта, може да се каже, че духът на Бушидо е в това триединство, наподобяващо религиозния синкретизъм.

Има и гледна точка, че това, което обикновено се определя като Бушидо, включително произведенията на Ямага Соко (1622–1685), Накае Тоджу (1608–1648), Ямамото Цунетомо и Дайдоджи Юдзан, е материал, внимателно избран, съставен и тълкуван за политически цели в началото на ХХ в. (Benesch, 2014: 16).

Това са доста спорни твърдения на фона на известния факт, че темата за самураите е широко представена в градската култура в периода Едо, а на подвига на ронините от Аки се възхищават и изявени конфуциански учени.

В периода Мейджи (1868–1912) се формира японската национална митология, един от стълбовете на която е Бушидо, и самурайските ценности се превръщат в нравствени ориентири на японския народ. Това е и смисълът на заглавието на книгата на Инадзо Нитобе „Бушидо – духът на Япония“ (Nitobe, 1900).

Отгласът на тази книга в западния свят може да се сравни единствено с „Увод в дзенбудизма“ на Д. Т. Судзуки, издадена за пръв път през 1934 г.

През 1876 г. самураите престават да носят мечове – последния символ на принадлежността им към легендарното воинско съсловие. Въпреки това именно бившите самураи са сред най-активните строители на нова Япония.

След Втората световна война Бушидо е обявен от окупационните власти за идейна основа на японския милитаризъм и е забранен. Днес това решение, взето, когато спомените от жестоките битки са били още горещи, е забравено. Думите на Нитобе за Бушидо като израз на японския дух продължават да звучат все така актуално, както и в началото на ХХ в., когато са изречени.

ГЕОГРАФИЯ И КЛИМАТ

АРХИПЕЛАГЪТ

Географско положение на Японския архипелаг

Япония е разположена на архипелаг от 6852 острова с обща площ 377 975 кв. км. Около 97% от тази площ се падат на петте големи острова –

Хокайдо, Хоншу, Кюшу, Шикоку и Окинава. Обитаемите острови са 430. Понятието „остров“ се определя като суша с обиколка над 100 метра. Около 73% от територията на Япония е планинска, а горите заемат 66,4% от нея. Обработваемата земя е 12,8%.

Релефът

По данни от 2022 г. населението на Япония е 124 840 000 души.

Хокайдо на север граничи с Охотско море, а Кюшу на юг – с Източнокитайско море. На югозапад от Кюшу, дълбоко в акваторията на Източнокитайско море, се простира архипелагът Рюкю (Нансей), който достига близо до Тайван. Най-големият остров от архипелага е Окинава с главен град Наха. На юг от полуостров Идзу се простира архипелагът Нанпо.

Крайните точки на Японския архипелаг са:

- на север – остров Бентенджима, 45° с. ш.;
- на юг – атол Окинотори, 20° с. ш.;
- на запад – нос Иридзаки, 122° и. д.;
- на изток – остров Минамиторишима, 153° и. д.

Това описание на японския архипелаг отговаря на положението след 15 май 1972 г., когато САЩ връщат на Япония островите Окинава и Дайто в съответствие със Споразумението от 17 юни 1971 г. (Reversion to Japan of the Ryukyu and Daito Islands. Agreement signed June 17, 1971). На Япония са върнати и спорните острови Сенкаку като част от островите Окинава, но Китай и Тайван отричат принадлежността на Сенкаку към Окинава.

КЛИМАТ

Основна характеристика на японския климат са ясно изразените температурни промени през четирите сезона. От север на юг Япония обхваща диапазон от около 25° географска ширина, който през зимата се влияе от сезонните ветрове от Сибир, а през лятото – от тихоокеанските сезонни ветрове.

Япония се характеризира с четири климатични пояса:

- остров Хокайдо е със субарктичен климат;
- тихоокеанската част, която се простира от региона на Тохоку в Северен Хоншу до остров Кюшу, принадлежи към умерения климатичен пояс;
- крайбрежието на Японско море е с влажен климат с повече валежи от дъжд и сняг, дължащи се на сезонните ветрове, които носят студ и влага от континента и се спират от Японските Алпи;
- Югозападна Япония и островите в префектура Окинава принадлежат към субтропичния климатичен пояс.

Съществено влияние върху климата на Японския архипелаг оказва топлото течение Курошио, което пренася тропически води чак до полярния регион. От друга страна, в Татарския проток между Континента и остров Сахалин се заражда студеното течение Лиман, което внася студени води в Японско море.

КЛИМАТ И ЕТНОПСИХОЛОГИЯ

Може да се каже, че японският климат съчетава особености на тропическия пояс и на субарктичната зона. Символ на тази двойственост е типичната за Япония картина – бамбук, огънат под тежестта на снега.

В книгата си „Вятър и земя“ (『風土』 Fūdo), издадена през 1935 г. и преведена на английски език под заглавието *Climate and Culture: A Philosophical Study*, японският учен Вацуджи Тецууро (和田哲郎, 1889–1960) обосновава влиянието на природата върху поведението, характера и стила на живот на човека (Watsuji, 1961).

Ученият подчертава, че хората са изначално въвлечени в съвместни дейности за защита от т.нар. господство на природата, изразяващо се в климатичните условия и свързаните с тях природни бедствия.

В този смисъл климатът става основен фактор за саморазкриване на човека и оказва съществено влияние върху всички сфери на неговата дейност (Watsuji, 1961).

На базата на климатичните условия Вацуджи обособява три климатично-културни ареала:

- мусонен (monsoon);
- пустинен (desert);
- пасбищен (meadow).

Всеки от трите ареала оказва съществено влияние върху етнопсихологическите особености на обитаващите го народи.

За мусонния климат, към който Вацуджи отнася и Япония, са характерни сезони с големи горещини и висока влажност. Тя трудно се понася от човека, но той не може да ѝ се противопостави. Ето защо хората, обитаващи мусонния ареал, се отнасят към природата със смирение и покорство, без да изпитват желание да се борят с нея.

Влажността се възприема като суров, но в крайна сметка благодатен дар, тъй като природата носи живот, а не смърт. През горещите и влажни сезони растителният и животинският свят са изпълнени с живот.

Наистина внезапните ураганни ветрове, наводненията и засухите са заплаха за човека, но пък мусонният климат му предоставя възможност смирено да изчака отминаването на бедствията, без да мобилизира всичките си сили за предварително обречена борба с тях.

Мусонният климат се отличава с много слънчева светлина, топлина, влага и богата флора. Но докато в Индия например мусоните се характеризират с постоянство, японските тайфуни са изключително свирепи и неочаквани. Изобилните дъждове и снеговалежи отличават Япония от останалата част на мусонния ареал. С непостоянството на климатичните явления Вацуджи обяснява способността на японците да реагират на внезапни промени.

Мусонното смирение на японците придобива специфична окраска, отличаваща го както от тропическата несъпротива и покорност, така и от северната устойчивост и търпеливо упорство.

Вацуджи приписва на японците наситен и постоянно променящ се емоционален поток, зад който се крие устойчивост. Емоционалната активност на японците е потопена в мирна, но неотстъпчива покорност, а зад подема на активността се крие мирна и неочаквано проявяваща се самозабрава.

Става дума за тиха ярост, войнствено безразличие. Именно в тези особености Вацуджи вижда прояви на японския национален дух.

Може да се каже, че към понятието „климат“ Вацуджи отнася както и самите климатичните условия, така и свързаните с тях културни феномени.

Митология и история

В японската митология с термина „камийо/джиндай“ (神代), който тук е преведен като *epoca на боговете*, се назовава времето на Сътворението; на появата на първите божества (神 kami) и на божествена двойка демиурзи, която ражда японските острови и множество небесни божества; на действията на Ниниги но микото, внука на Аматерасу, изпратен на островите да ги устрои, т.е. да ги подчини.

Според митологичното повествование през 660 г.пр.Хр. на престола се възкачва Джинму тенно, внук на Ниниги но микото, който става първият японски император. В шинто, а също и в официалната история на Япония до 1945 г. се смята, че този акт бележи преминаването от митологичното в историческото време, от епохата на боговете (kamiyo/jindai) във времето на хората (人世 jinsei/hito no yo).

Първият японски владетел, за когото може да се каже, че се отнася към протоисторията, а не към легендарната история на Япония, е петнайсетият император Оджин (応神天皇 Ōjin tennō), управлявал от 270 до 310 г. според традиционната хронология за наследяването на престола.

В хрониката „Коджики“ (712) се разказва за пратеник на корейското кралство Пекче, който по времето на император Оджин донесъл десет свитъка със съчинението на Конфуций „Луню“ (論語 кит. Lúnyǔ, яп. Rongo) и един свитък с йероглифния минимум „Сенджимон“ (千字文 кит. Qiānzìwén, яп. Senjimon). Така японците се запознали с китайското йероглифно писмо.

Достоверни данни за годините на управление има едва за Кинмей, двацет и деветия император, управлявал от 539 до 571 г.

Първите синхронни сведения за държавно обединение на Японския архипелаг намираме в китайската династична хроника „История на късната Хан“ (後漢書 кит. Hòu Hànshū, яп. Gokanjo). В раздела, посветен на източните варвари, се споменава за малко японско царство на име Уа, владетелят на което изпраща посланик до китайския император през 57 г. Императорът дарява посланика със златен печат на лента.

Печатът е намерен през 1784 г. на малкия остров Шиканошима в акваторията на залив Хаката на остров Кюшу. Посланикът се представя като Тайфу и това е първата японска дума, засвидетелствана в синхронен исторически документ.

В китайската династична хроника „Летописи за Уей“ (魏志 кит. Wèizhì, яп. Gishi) се съобщава за държавно обединение Яматай, управлявано от царицата-жрец Химико. През 239 г. Химико изпраща посланици с дарове при китайския император Минди (明帝 Míngdì/曹叡 Cào Rui). На свой ред тя получава от императора титлата Царица на държавата Уа, приятелска на Уей, и дарове, включващи златен печат и бронзови огледала. Две от тези огледала са намерени при разкопки през втората половина на XX в. Едното е открито през 1951 г. в префектура Шимане, а другото – през 1972 г. в префектура Нагоя. Последното споменаване на Яматай в китайски източници е от 266 г.

В хронологичния списък на японските императори името Химико не се среща. Има хипотеза, че е възможно да става дума за императрица Джингу, управлявала според традиционната хронология между 201 и 269 г., но липсват достоверни данни за това. В периода Мейджи тя е изключена от списъка на императорите, тъй като фактически е управлява като регент при сина си – император Оджин.

Ако изключим името на Химико и на петимата владетели на Уа, за които се споменава в китайска хроника през V в., персонализирането на японската история чак до края на VI в. се основава единствено на традиционната императорска хронология.

За времето от 297 до 391 г. липсват каквито и да било писмени сведения за Япония. В японистиката дори се използва изразът бялото поле четвърти век (空白の四世紀 kūhaku no yonseiki). Едва в раздела за 413 г. на хрониката „Книга за Дзин“ (Jinshū) се появява запис за пратеници на държавата Уа.

Следващото споменаване на държавата Уа е в раздела за 421 г. на хрониката „Книга за Сун“ (宋書 кит. Sòngshū, яп. Sōsho), която съдържа относително подробна информация за Ямато. Сун е първата от четирите южни династии от периода Северни и Южни династии, просъществувала от 420 до 479 г. Известна е и под името Лю Сун. В раздела за 478 г. се казва, че държавата Уа бързо набира сила, подчинява местните владетели и разпростира властта си от Канто до остров Кюшу.

Ненадеждността на датировките преди периода Асука (593–710) личи дори само от факта, че такова основно събитие, каквото е приемането на будизма, се отнася към две дати – 538 и 552 г.

Исторически периоди

Традиционна периодизация

Названията на традиционните периоди (時代 jidai) в японската историография се основават на няколко различни принципа: до 593 г. периодите се назовават според археологическите артефакти; от 593 до 1868 г. названията са според центровете на реалната власт; от периода Мейджи до днес за названия на периодите се използват девизите на съответните императори.

Традиционните периоди са:

Кюсекки 旧石器時代 (36 500–14 500 г.пр.Хр.)

Джомон 縄文時代 (14 500–300 г.пр.Хр.)

Яйой 弥生時代 (300 г.пр.Хр.–250)

Кофун 古墳時代 (250–593)

Асука 飛鳥時代 (593–710)

Нара 奈良時代 (710–794)

Хейан 平安時代 (794–1185)

Камакура 鎌倉時代 (1185–1333)

Муромачи 室町時代 (1333–1573)

Адзучи-Момояма 安土桃山時代 (1573–1600)

Едо/Токугава 江戸/徳川時代 (1600–1868)

Мейджи 明治時代 (1868–1912)

Тайшо 大正時代 (1912–1926)

Шова 昭和時代 (1926–1989)

Хейсей 平成時代 (1989–2019)

Рейва 令和時代 (2019 – до днес)

Нова периодизация

След Втората световна война под европейско влияние се възприема т.нар. нова периодизация, основана на обобщени исторически събития и явления.

Новите периоди са четири:

Генши кодай/Genshi kodai 現史古代 – Праистория и стара история

Чусей/Chūsei 中世 – Средновековие

Кинсей/Kinsei 近世 – Ранен период на новото време

Киндай, гендай/Kindai, gendai 近代, 現代 – Ново и най-ново (модерно) време.

Към Средновековието, което в по-ранните периодизации включва периодите Камакура и Муромачи, е добавен и периодът Адзучи-Момояма, повече известен напоследък просто като Момояма.

В предишните периодизации периодите Момояма и Едо се обединяват в т.нар. късно средновековие – термин, който вече не се среща. В цитираната тук периодизация периодът Едо получава названието Ранен период на новото време.

ОБОБЩЕНА ПЕРИОДИЗАЦИЯ

В обобщената периодизация, показана по-долу, са съчетани традиционните и новите периоди:

Праистория и стара история

- Кюсекки – японският палеолит
- Джомон – японският неолит
- Ййой – японската протоистория
- Кофун (250–593)
- Асука (593–710)
- Нара (710–794)
- Хейан (794–1185)

Средновековие

- Камакура (1185–1333)
- Муромачи (1333–1573)
- Момояма (1573–1600)

Ранното ново време

- Едо (1600–1868)

Ново и най-ново (модерно) време

- Мейджи (1868–1912)
- Тайшо (1912–1926)
- Шова (1926–1989)
- Хейсей (1989–2019)
- Рейва (2019–до днес)